

KODIFICIRANO ALBANSKO OBIČAJNO PRAVO – SPECIFIKE DEDNOPRAVNIH DOLOČB V PRIMERJAVI S SLOVENSKIM PRAVNIM REDOM

Amir Ibrahim,

magister prava, sodni tolmač za albanski jezik, študent doktorskega študija na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani

1. ALBANSKO OBIČAJNO PRAVO

Pojem albansko običajno pravo označuje celoto nenapisanih družbenih norm in načel, ki so se med Albanci razvijali skozi zgodovino in ohranjali vse do današnjih dni. Pri urejanju medsebojnih razmerij med Albanci je imelo običajno pravo zelo pomembno vlogo, in sicer najprej znotraj ožje družine, nato rodbine (*farefis-a*), plemena (*fis-a*) ter tudi širše v javnem življenju. Predvsem plemenske in vaške starešine (*pleqëni*) kot individualni organizmi znotraj strukture tradicionalne družbe so s postopnim oblikovanjem in ustvarjanjem običajnopравnih pravil urejali temeljni položaj ter pravice in obveznosti posameznika med sorodniki znotraj družine in v kontekstu širše družbene uravnoteženosti. S svojim delovanjem so *pleqëni* prispevali k ohranjanju reda in miru ter uresničitvi strukturno trdne družbene ureditve. Hkrati pa so te običajnopравne norme vplivale tudi na razvijanje pravne, verske, jezikovne in v končni fazi tudi politične zavesti Albancev. Pomembno pa je vplivalo tudi na utrditev vrednot med Albanci, kot so specifično gostoljubje (*mikpritja*), zvestoba (*besnikëria*), modrost (*urtësia*), pripadnost, spoštovanje prednikov (*të parët*), spoštovanje pravic drugih, poštenost pri trgovanju, nedotakljivost družine itd. Nad vsemi vrednotami albanske družbe pa je bila in je ponekod še danes postavljena vrednota dane besede oziroma *besa*.

V najbolj izvirni obliki se je albansko običajno pravo ohranilo do danes predvsem z ustnim izročilom v goratih predelih severnega dela današnje Albanije

ter tudi na ozemlju današnjega Kosova. Ohranilo se je torej predvsem tam, kjer zaradi geografskih specifičnosti teh ozemelj, težke dostopnosti in odročnosti, šeriatsko in postavljeno državno pravo nista moglo imeti večjega neposrednega vpliva ter se zato ni moglo v celoti uveljaviti in sprejeti v vsakdanje življenje tam živečih Albancev. Skozi zgodovino je bilo albansko običajno pravo izraz nepodrejanja tujim zakonom in navadam. Kot takšno je bilo usmerjeno proti vsakršnemu podrejanju in hkrati predstavljalo nek branik pred tujimi vplivi. Na drugi strani sociokulturna ter pravna raven integracije Albancev ni bila povsem imuna na politične in demografske spremembe, večkrat se je tudi napačno prikazovala v latentni obliki, odvisno od interesov in ciljevčasne tuje nadoblasti. Ohranjanje in nadaljnje razvijanje albanskega običajnega prava vse do današnjega časa je morda izraz dejstva, da so se Albanci skozi njihovo dolgoletno zgodovino le stežka povsem podrejali, še manj pa v celoti asimilirali pod nadoblastjo drugih držav, ki so skozi zgodovino vladala na ozemlju današnje Albanije in Kosova. Listina, ki potrjuje to albansko pravno trdoživost, je dopis bizantinskemu vladarju iz leta 1319, kjer je med drugim zapisano, »da je treba Albance obsoditi, ker se izmikajo in nikakor ne upoštevajo zakonov bizantinskega cesarstva«.¹ Na običajnopravno kontinuiteto je zagotovo vplivala tudi specifično dodelana konservativna družbena ureditev, s posebnim poudarkom na spoštovanju prednikov in podrejanju njihovi volji, kar je skozi zgodovino vplivalo tudi na ohranjanje arhaičnosti v običajnem pravu. Danes imajo Albanci svoje zapise običajnega prava v obliki kanonov² za več kot zgolj

¹ M. Berishaj, nav. delo, str. 93.

² Pri pojmu *kanon* je treba uvodoma pojasniti, da o vzrokih in vidikih (ne) upravičenosti uporabe in povezovanja tega termina z zapisi albanskega običajnega prava pravnozgodovinska stroka nima enotne razlage. Izraz *kanon* naj bi bil v albanski jezik prevzet bodisi iz stare grščine, tj. iz *kanon* v pomenu 'mera', po kateri se ravna določena družba, bodisi je bil prevzet v grško-bizantinskem obdobju, in sicer naj bi bil izhodiščni izraz za prevzem termin *nomokanon*, s katerim so v Bizancu označevali pravno-religijske norme, ki so jih izdajali bizantinski vladarji. Morda pa je bil ta izraz prevzet šele v turškem obdobju, podlaga za kar naj bi bil termin *kanunname*. To je bil izraz za pravne norme, ki jih je izdajal sultan (A. Luarasi in drugi, nav. delo, str. 229). Ne glede na neenotna stališča o izvoru prevzema in nejasnosti vzrokov za uporabo tega termina v albanski pravni terminologiji je treba izrecno opozoriti, da pojem »albansko kanonsko pravo« nima nobenih skupnih točk s pojmom, za katerega je v evropski pravni zgodovini tradicionalno rezerviran izraz *kanonsko pravo* in ki označuje pravo Rimokatoliške cerkve. Ravno iz razloga večje jasnosti in preglednosti bom zapise albanskega običajnega prava v tem članku označeval z albanskim terminom *kanún*. V današnji albanski pravni terminologiji se namreč zapisi albanskega običajnega prava označujejo zgolj s terminom *kanún*, ki je v Slovarju albanskega knjižnega jezika opredeljen kot *zbirka nepisanih zakonov in norm, ki so bile podedovane iz roda v rod* (J. Thomai in drugi, nav. delo, str. 437). Opozoriti pa je treba, da tudi slovenski jezik pozna izraz *kanon* tako v pomenu (1) 'pravilo, načelo, norma, zlasti v družbi, umetnosti in filozofiji', kot tudi (2) v pomenu 'dvoglasne ali večglasne skladbe, v kateri se glasovi dosledno posnemajo' (<<http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03>).

zbirke zapisov običajnega prava ali celo več kot za ustavo, saj je iz njihovih določb mogoče razbrati dolgoletno in pestro kulturno, etnološko, sociološko, antropološko ter predvsem bogato pravno dediščino. Zato je še danes moč zaznati pojavnost in sorazmerno intenziven vpliv običajnega prava na realno življenje določenega dela prebivalcev goratih predelov Albanije in Kosova. Številni primeri razreševanja medsebojnih sporov s kazenskopравnimi elementi, s sklicevanjem na *ius talionis* oziroma z uporabo kanunskega določila o pravičnem zadoščenju v obliki krvnega maščevanja (*hakmarrje*) nesporno dokazujejo, da je pri Albancih še vedno moč govoriti o nezanemarljivem vplivu običajnega prava na družbeno in pravno življenje ter o obstoju in hkratni paralelni veljavi na eni strani arhaičnega običajnega prava, zapisanega v obliki kanunov, in na drugi strani postavljenega državnega prava.

Albansko običajno pravo se pogosto posplošeno enači ali povezuje zgolj s Kanunom Lekë Dukagjinija. Kljub nejasnosti in različnih stališčih glede avtorstva zapisa albanskega običajnega prava³ je neizpodbitno dejstvo, da se ravno ta zapis v virih pojavlja kot osnova in izhodišče za večino drugih zapisov in velja do danes za najstarejši objavljeni zapis albanskega običajnega prava. Poleg zgoraj navedenega zapisa albanskega običajnega prava v Kanunu Lekë Dukagjinija poznamo danes še vrsto drugih zapisov albanskega običajnega prava, in sicer Kanun Laberije (*Kanuni i Labërisë*), ki ga je po ustnem izročilu v obliki anketiranja zbral Ismet Elezi, Skenderbegov Kanun (*Kanuni i Skënderbeut*),⁴ Kanun Lekë Dukagjinija v različici Mirdite (*Kanuni i Lekë Dukagjinit: në variantin e Mirditës*), ki je bil objavljen leta 1992, ter Kanun Lekë Dukagjinija v

exe?name=sskj_testa&expression=kanon&hs=1>), da pa sem se za potrebe tega članka iz razloga nedvoumnosti odločil za uporabo albanskega izraza.

³ Norme Kanuna Lekë Dukagjinija je najbolj obširno in celovito objavil član frančiškanskega reda Shtjefën Konstandin Gjeçovi v začetku 20. stoletja, vendar v pravnozgodovinski znanosti še vedno ni enoznačnega odgovora na to, zakaj se ta kanun, in pozneje tudi njegov zapis, povezuje ravno z Lekë Dukagjinijem. Najbolj številni avtorji zastopajo stališče, da je bil ravno Lekë Dukagjini tisti, ki je kodificiral običajno pravne določbe (H. Hesquard, nav. delo, str. 218; A. Degrand, nav. delo, str. 151; A. Jovičević, nav. delo, str. 96; M. Krasniqi, nav. delo, str. 139), drugi manj številni avtorji (J. Ivanova, nav. delo, str. 96) pa trdijo, da se po njem imenuje, ker so bile določbe tega kanuna v veljavi na teritoriju, kjer je bil na oblasti kralj Lekë Dukagjini III (1410–1481), ta pa naj bi vladal severnemu delu Albanije v sredini 15. stoletja. Oraovac pa celo meni, da je Kanun Lekë Dukagjinija nastal neposredno iz Dušanovega zakonika (T. Oraovac, nav. delo, str. 22).

⁴ Norme Skenderbegovega Kanuna je zbral Dom Frano Illia in jih objavil leta 1993. Ta kanun vsebuje običajnoppravne norme, ki so bile v veljavi na tistih ozemljih, kjer je imela svoj vpliv kneževina Kastrioti. Po islamizaciji velikega dela pokrajin pod oblastjo Kastriotov proti koncu 15. stoletja so se deloma spremenile tudi običajnoppravne norme v Skenderbegovem Kanunu, saj je osmanski okupator nekatere norme iz tega kanuna nadomestil s šeriatskimi. Ta kanun se v današnji osrednji Albaniji imenuje tudi Arbanaški Kanun (*Kanuni i Arbenit*).

različici Puke (*Kanuni i Lekë Dukagjinit: në variantin e Pukës*), objavljen leta 1996. Pri obeh zadnje navedenih je korpuse običajnega prava zbiral in zapisal Xhemal Meçi. Poznamo še Kanun Dibre (*Kanuni i Dibrës*), ki ga je leta 2003 objavil Xhafer Martini. Leta 2010 je posthumno izšel Kanun Bende (*Kanuni i Bendës*), norme katerega je zbral in zapisal Haxhi Goci. Poleg naštetih zapisov albanskega običajnega prava v obliki kanunov, danes poznamo še Kanun Lume (*Kanuni i Lumës*), norme katerega je zbral etnograf Shefqet Hoxha, Kanun Visoke Planote (*Kanuni i Malësisë së Madhe*) ter Kanun Lezhe (*Kanuni i Malësisë së Lezhës*), ki ju je objavil Fadil Mehmeti, nato Kanun Mirdite (*Kanuni i Mirditës*) zbiratelja Pala Doçija, Kanun Čermenike (*Kanuni i Çermenikës*), Kanun Gjakove (*Kanuni i Malësisë së Gjakovës*) ter Kanun Martaneša (*Kanuni i Martaneshit*), vendar avtorstvo slednjih še ni bilo ugotovljeno, saj doslej še niso bili objavljeni in naj bi se hranili v rokopisni obliki v arhivu državnega Inštituta za narodno kulturo v Tirani. Ti zapisi vsebujejo običajnopravne norme, ki so bile zbrane in zapisane sorazmerno pozno, in sicer šele v 20. stoletju. Zaradi njihovega poznega zapisa se poraja dvom o pristnosti norm in določb teh zapisov. Prav tako dvomim o interesni indiferentnosti teh zapisov, kajti z zapisovanjem običajnega prava ni prišlo zgolj do ohranjanja pravnih običajev, temveč sta bila pri tem zelo pomembna tudi selektivna izbira ter interes po navideznem objektiviziranju in po želji do pridobitve vpliva zapisovalcev na pravno realnost preko zapisovanja norm in pravil običajnega prava. Pri navedenih zapisih albanskega običajnega prava je to še posebej izrazito. Predvsem pri zbiratelju Gječoviju jasno prihajajo v ospredje predvsem premoženjsko-pravni in družbeni interesi Cerkve, saj so položaj in predvsem pravice slednje urejene takoj v prvem poglavju Kanuna Lekë Dukagjinija. Zaradi obsežnosti korpusa zapisanega albanskega običajnega prava se bom v tem članku vsebinsko omejil predvsem na analizo temeljnih značilnosti dednopravnih določb v Kanunu Lekë Dukagjinija, Skenderbegovem Kanunu, Kanunu Gora, Kanunu Labërie in Kanun Çermenike, ki zaradi svoje dobre ohranjenosti in dostopnosti omogočajo najbolj celovito raziskavo dednopravnih razmerij po kodificiranem albanskem običajnem pravu. Za potrebe tega članka bom za vse navedene kanune uporabljal skupni termin »pravo albanskih kanunov«.

2. ZNAČILNOSTI ALBANSKE TRADICIONALNE DRUŽBE

Osnovna institucija albanske tradicionalne družbe je družina. Pri Albancih izstopata dve temeljni vrsti družin s samosvojo organizacijo notranjega življenja in močno ekonomsko povezavo med družinskimi člani, in sicer velika družina in mala družina. Razlika med njima ni le v številu njunih družinskih članov, temveč tudi v ekonomskih odnosih, moči in ugledu glave družine, zunanji vplivnosti, hierarhiji med družinskimi člani ipd. Veliko družino sestavlja sku-

pina manjših družin, kjer so moški člani med seboj v ožjem krvnem sorodstvu, in sicer patrilinearni bratje in bratranci, kjer obstaja enotna hierarhična organizacija in skupno premoženje. Velika družina se opira na skupno gospodarjenje s premoženjem vseh članov velike družine, medtem ko se mala družina naslanja predvsem na premoženje glave družine. Male družine večinoma nastajajo z odcepitvijo oziroma delitvijo od jedra velikih, pri tem je sama delitev velike družine v svojem bistvu sorazmerno zapleten in specifičen proces, ki bo predstavljen v nadaljevanju.

V albanski tradicionalni veliki družini ima vodilno in najpomembnejšo vlogo gospodar hiše (*zoti shtëpisë*), ki je običajno najstarejši moški v družini. Kanun Lekë Dukagjinija določa, da je lahko *zoti shtëpisë* tudi kdo od drugih mlajših moških članov družine, če velja za najbolj modrega, milega in skrbnega med člani družine.⁵ *Zoti shtëpisë* uživa velik moralni ugled in veliko spoštovanje med preostalimi člani družine. Seznanjen mora biti z vsemi najpomembnejšimi dogodki v družini. Njegovi volji, izraženi v obliki navodil in ukazov, se morajo brezpogojno podrežati vsi člani družine. *Zoti shtëpisë* je nominalni lastnik vsega premoženja in nepremičnega družinskega premoženja; razen v primeru ženine dote je njegova oblast omejena. *Zoti shtëpisë* je načeloma neodvisen (*sui iuris*), vsi drugi člani družine pa so pod njegovo oblastjo oziroma od njega odvisni (*alieni iuris*). Položaj gospodarja hiše ne predpostavlja samo pravice in dolžnosti do odrejanja dela in drugih opravil vsem moškim članom družine, odločanja o notranje družinskih razmerjih, odločanja o podrobnostih glede sklepanja zakonskih zvez odraslih članov družine, temveč tudi čisto politično pravico zastopanja družine na plemenskih in vaških zborih ter navzven pred organi državne oblasti. Po pravu albanskih kanunov ima *zoti shtëpisë* monopol nad najpomembnejšimi družinskimi transakcijami, saj vodi in upravlja skupne prihodke družine, pri čemer je po albanskem običajnem pravu dolžnost vsakega člana družine, da vse svoje dohodke izroča neposredno gospodarju hiše ipd. Poleg tega nihče ne more skleniti kupoprodaje brez predhodnega soglasja gospodarja hiše. Ena izmed temeljnih gospodarjevih dolžnosti je tudi ta, da do vseh članov družine postopa korektno in da je čim bolj nepristranski pri reševanju morebitnih družinskih nesoglasij ali sporov. O pomembnejših ukazih ali sprejetih ukrepih se gospodar hiše običajno predhodno posvetuje s t. i. hišnim svetom (*kuvendi shtëpisë*), v katerega spadajo vsi odrasli ali odrasčajoči moški. Smrt *zoti shtëpisë* ne povzroči razpada družine, saj po njegovi smrti njegovo funkcijo v veliki družini prevzame drug moški član družine, običajno je to pokojnikov brat, medtem ko v mali družini njegovo funkcijo prevzame njegov najstarejši sin. Pojavnost tradicionalne velike družine je v albanski družbi vse

⁵ Kanun Lekë Dukagjinija, str. 7. (besedilo tega kanuna lahko najdemo v delu Shtetfina Gjeçovija: Kanuni i Lekë Dukagjinit. Shtëpia Botuese Kuvendi, Skader 2001).

do današnjega časa predvsem posledica močne in neomejene avtoritete *zoti shtëpisë*, posledica zadržanosti v komunikaciji med družinskimi člani in gospodarjem hiše zaradi spoštovanja njegove avtoritete in položaja ter skrb vsakega njenega član za red in ugled družine, ker se vsako njihovo individualno ravnanje navzven šteje kot ravnanje vsega družinskega kolektiva.

3. ZNAČILNOSTI DEDNOPRAVNIH DOLOČB PRAVA ALBANSKIH KANUNOV

Pravo albanskih kanunov institut dedovanja definira kot

»prenos premoženja in pravic po smrti ene osebe na drugo osebo, tako da se znotraj sorodstva le zamenja upravičenec do tega premoženja in teh pravic«. ⁶

Ta kanunska določba opredeljuje dedovanje kot nadaljevanje osebnosti zapustnika, kot *successio in locum defuncti*. Dedič in zapustnik imata isti položaj, saj dedič nadaljuje premoženjskopravno osebnost ter oblast nad stvarmi in ljudmi (*bona et sacra privata*) zapustnika. Z dedovanjem po pravu albanskih kanunov preidejo na dediča kot univerzalnega pravnega naslednika *ipso iure* vse zapustnikove obveznosti in terjatve ter stvarnopravna in tudi obligacijska pravna razmerja. Dediči pridobijo lastninsko pravico v enakem obsegu, kot jo je imel pred tem zapustnik. Dedičem gre pri tem praviloma točno določen del vsake stvari ali vsake pravice, ki sestavljajo zapuščino, torej t. i. alikvotni del zapuščine.

Po pravu albanskih kanunov morajo biti za veljavno dedovanje kumulativno izpolnjene tri ključne predpostavke:

- smrt zapustnika (*trashëgimlënësi*),
- obstoj premoženja in pravic ter
- obstoj dedičev (*trashëgimtari*), ki morajo biti primerni in tudi sposobni za dedovanje. ⁷

Pravica do dedovanja ne preneha, če zapustnikov potomec umre pred zapustnikom, saj po zapustnikovi smrti ta pravica še vedno obstaja in preide na po-

⁶ Člen 834 Skenderbegovega Kanuna.

⁷ Po albanskem običajnem pravu so sposobni in primerni dediči praviloma le polnoletni oziroma poročeni moški (glej 89. člen Kanuna Lekë Dukagjinija). Koncept polnoletnosti ženske se v albanski tradicionalni družbi razlikuje od koncepta polnoletnosti moškega. S polnoletnostjo je ženska zgolj dosegla fizično zrelost za sklenitev zakonske zveze. Njena polnoletnost pa ne vpliva na njeno poslovno sposobnost v pravnem smislu. Tudi na dednopravnem področju so v skladu z albanskim običajnim pravom pravice žensk zelo omejene, saj dedujejo zgolj izjemoma. Več o tem v nadaljevanju v poglavju o dednopravnem položaju in pravicah žensk.

tomčeve moške naslednike. V ravni vrsti lahko dedujejo vsi moški potomci do pravnukov. Ker je bila poligamija pri Albancih islamske veroizpovedi zaradi vpliva šeriatskega prava dovoljena, dedujejo tudi polrodni zakonski potomci, torej tisti, ki imajo skupnega očeta, saj zapustnikov delež dedujejo po enakih delih vsi njegovi dedno sposobni in dedno vredni moški potomci. Zapustnikov potomec, ki je bil ob zapustnikovi smrti šele spočet, nima nepogojne pravice do dedovanja, ampak se zahteva njegova polnoletnost oziroma sklenjena zakonska zveza. V primeru, da ob smrti zapustnika mladoletni dedič nima nobenega od staršev, bratov in sester, so preostali zapustnikovi sorodniki dolžni vzgajati in preživljati takega dediča vse do njegove sposobnosti za samostojno delo in življenje oziroma do polnoletnosti, ki nastopi z njegovim petnajstim letom. Dolžni so gospodariti in skrbeti za njegovo premoženje in nepremično premoženje, nimajo pa pravice do prodaje, odtujitve ali zamenjave takega premoženja.⁸ S tem mladoletni in neporočeni zapustnikovi potomci pridobijo pravico do deleža na zapuščini, ko so izpolnjene predpostavke za veljavno dedovanje, to pa nastopi tedaj, ko dedič postane polnoleten oziroma sklene zakonsko zvezo.⁹

Pravo albanskih kanunov priznava kot dediče sorodnike po agnatski liniji, ki v stranski črti zajemajo zapustnikove brate, strice in pa zapustnikove bratrance,¹⁰ ne pa tudi sorodnikov po ženski (kognatski) liniji.¹¹ Pri tem ženske ne dedujejo niti po svojih starših, niti po moževi strani. Značilnost albanskega kanunskega prava je tudi v tem, da možnost povečanja ali zmanjšanja dednega deleža ni neposredno dopuščena, saj mora vsem dedičem iz istega dednega reda pripadati načeloma enak oziroma enakovreden dedni delež. Družina je pri Albancih pomembnejša dobrina od materialnega premoženja, zato pravo albanskih kanunov ne dopušča niti možnosti, da bi zapustnik postavil zgolj enega samega dediča, da bi preprečil drobljenje in ohranitev celovitosti skupnega premoženja, preostalim sodedičem pa namenil ustrezna volila. Pravica do enakovrednega dednega deleža vseh dedičev iz istega dednega reda temelji na načelu, da ima zapustnik do svojih bližnjih sorodnikov naravno dolžnost enakega obravnavanja, ki presega čas njegovega življenja. Poleg tega je tradicionalna albanska družinska skupnost praviloma tudi gospodarska enota, saj vsi bližnji člani zapustnikove družine delajo po navodilih *zoti shtëpisë* in opravljajo skupno pridobitno dejavnost, ne da bi za to prejeli plačilo, zato tudi iz tega vidika pravica do enakovrednega dednega deleža predstavlja nekakšno pavšalno plačilo za tako nekajletno neodplačno delo v skupnem družinskem interesu. Ob-

⁸ Člen 93 Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁹ Člen 89 Kanuna Lekë Dukagjinija izrecno določa, da fant brez zakonske zveze kanun ne obravnava kot dediča.

¹⁰ Člen 88 in naslednji Kanuna Lekë Dukagjinija.

¹¹ Tako 1289. člen Skenderbegovega Kanuna ter 90. in 91. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

stoj družinskega premoženja v albanski tradicionalni družini predstavlja tudi temelj in pogoj obstoja skupnosti, zato se ostro zavrača prehajanje premoženja v tuji rod, razen v redkih primerih, ko po zapustniku ni nobenih dedičev. V tem primeru lahko po zapustniku izjemoma deduje drugo pleme, s katerim je bil zapustnik družinsko ali kako drugače povezan.¹²

3.1. Dedni redi

V albanski patriarhalni družbi, kjer ima moški dominanten položaj, je bilo dedovanje in zapuščinski postopek, kot že navedeno, urejen patrilinearno. V vseh dednih redih so tako vsi dediči po posameznih dednih redih neposredni zapustnikovi moški krvni potomci oziroma njegovi moški krvni sorodniki po stranski sorodstveni liniji. Ravno parentelni sistem dedovanja oziroma sistem linij je tisti sistem, ki ga uveljavlja pravo albanskih kanunov. Osnovna struktura tega sistema je danes uveljavljena v praktično vseh evropskih državah. Po tem sistemu se krvni sorodniki razvrščajo v posamezne skupine oziroma t. i. parentele (rede), med posameznimi parentelami pa velja odnos izključnosti, kar pomeni, da bližnja parentela izključuje od dedovanja daljnjšo. Dedovanje pri Albancih gre tako daleč, kakor daleč sega krvno sorodstvo po agnatski liniji, običajno do pravnukov. Z dedovanjem preidejo na dediče kot univerzalne pravne naslednike *ipso iure* oziroma brez posebnega pravnega akta vsa premoženjska razmerja zapustnika in tudi vse podedljive obveznosti, ki jih je imel zapustnik ob smrti.

3.1.1. Prvi dedni red

V prvem dednem redu po zapustniku dedujejo njegovi moški potomci. Pojem potomci po pravu albanskih kanunov obsega tako otroke kot potomce otrok, vendar ob nastopu dednega primera po načelu izključenosti živeči potomec izloči naslednjo generacijo istega rodu. V prvem dednem redu lahko dedujejo tudi potomci iz različnih zakonskih zvez zapustnika, torej tudi polrodni zakonski potomci ter tudi posvojenci. Predpostavke za veljavno dedovanje so, da so ti potomci moškega spola, da so polnoletni oziroma poročeni ter da so se rodili v zakonski zvezi oziroma da so bili pravilno posvojeni v skladu z albanskim običajnim pravom. V prvem dednem redu po pravu albanskih kanunov pa ne deduje zapustnikova zakonska partnerica, tako kot določa to v Sloveniji veljavni Zakon o dedovanju (v nadaljevanju ZD)¹³ v 11. členu, iz katerega izhaja, da pokojnikovo zapuščino dedujejo pred vsemi njegovi otroci in njegov zakonec, po enakih delih (*per capita*). Zakonec se v Sloveniji tako lahko pojavi

¹² Glej 843. in 844. člen Skenderbegovega Kanuna.

¹³ Zakon o dedovanju (Ur. l. RS, št. 67/01, s spremembami in dopolnitvami).

kot dedič prvega ali drugega dednega reda. V primeru, če so k dedovanju pozvani zakonec in otroci, in se pri tem vsi razen zakonskega partnerja odrečejo dedovanju, potem ob smiselni uporabi določb ZD ostane zakonec edini dedič prvega dednega reda in sam deduje celotno zapuščino.

Kadar bližnji zapustnikov sorodnik ne deduje, po pravu albanskih kanunov in tudi po slovenski veljavni zakonodaji, stopijo na njegovo mesto na podlagi vstopne oziroma reprezentativne pravice (*ius representationis*) njegovi potomci. Ti dedujejo po točno določenih delih v skladu s pravili kanuna, ne pa na deležu zapuščine *per capita*, kot to določa ZD v 12. členu. Enaka pravila veljajo tudi za zapustnikove pravnuke, ki stopijo na mesto svojih staršev. Vsi vstopajoči moški potomci dedujejo *iure proprio*, torej ne glede na dednopravno kvaliteto svojega prednika, in dobijo tisti delež, ki bi pripadel predniku, če bi on dedoval. *Ius representationis* pa v Sloveniji ne pride v poštev v primeru oporočnega dedovanja in tudi, če od dedovanja odpadli dedič nima potomcev ali če ti ne morejo dedovati ali se odpovejo dedovanju po zapustniku. V tem primeru nastopi prirast, ki je urejen v 139. in 140. členu ZD, kar pomeni, da gre delež oporočnega dediča, ki se je odpovedal dediščini, zapustnikovim zakonitim dedičem, če ne izhaja iz oporoke, da je imel oporočitelj kakšen drug namen.

3.1.1.1. Dednopravni položaj zapustnikovih hčera

V prvem dednem redu zapustnikove hčerke po pravu albanskih kanunov nimajo pravice do dedovanja, imajo pa pravico do preživljanja in pravico do organizacije ter plačila stroškov za njihovo poroko.¹⁴ V nekaterih delih Albanije¹⁵ imajo zapustnikove hčerke, če ni moških dedičev v prvem dednem redu, pravico tudi do prebivanja in užitka na premoženju po njihovem pokojnem očetu, vse do sklenitve zakonske zveze ali do njihove smrti, vendar je pri tem njihova pravica do prostega razpolaganja, odtujitve, delitve, prodaje zapustnikovega premoženja omejena.¹⁶ Pozneje se je pri Albancih, predvsem na Kosovu, položaj zapustnikovih potomk zaradi vpliva šeriatskega prava bistveno spremenil, in sicer so tudi one pridobile pravico do dedovanja v prvem dednem redu, vendar v razmerju dva proti ena, torej če je vsakemu od njihovih bratov oziroma sodedičev iz prvega dednega reda pripadel en delež na zapuščini, je zapustnikovim hčeram pripadala zgolj polovica od tega posameznega deleža. Kljub vsemu se na Kosovu v današnjem času zapustnikove potomke pogosto odpovedujejo svojemu dednemu deležu na zapuščini svojih prednikov in ga sporazumno prepustijo v razdelitev svojim bratom.¹⁷

¹⁴ Člena 99 in 100 Kanuna Lekë Dukagjinija.

¹⁵ Na primer v pokrajini Malësia e Madhe na severu Albanije, na meji s Črno Goro.

¹⁶ A. Jovičević, nav. delo, str. 96.

¹⁷ S. Pupovci, nav. delo, str. 193.

3.1.1.2. Dednopravni položaj posvojenec

Po določbah ZD imajo pri posvojitvi posvojenec in njegovi potomci do posvojitelja in njegovih sorodnikov enake dedne pravice kakor posvojiteljevi otroci in njihovi potomci.¹⁸ To velja tudi za otroka, pri katerem je eden od staršev poročen, vendar ne z drugim od staršev tega otroka. V Sloveniji ima po določbah ZD posvojenec v takem primeru popolnoma enak status v posvojiteljevi družini kakor ga imajo drugi člani posvojiteljeve družine. V taki družini dobi posvojenec položaj naravnega otroka posvojitelja z vsemi pravicami in dolžnostmi v razmerju do posvojitelja in do njegovih sorodnikov.

Pravo albanskih kanunov definira pojem posvojenca kot otroka brez naravnih staršev, ki ga posvojita zakonca, ki nimata svojih otrok. Če zakonca že imata svoje biološke otroke in kljub temu želita posvojiti drugega otroka, potem morata po pravu albanskih kanunov za to pridobiti soglasje svojih otrok in tudi drugih članov velike družine, predvsem bratrancev oziroma *kushërinjve*.¹⁹ Dedna pravica, ki jo omogoča posvojitve, lahko preneha samo z razveljavitvijo posvojitve, ki nastopi v primeru, če je bil posvojenec posvojen brez soglasja navedenih članov družine ali v primeru, če se posvojenec huje pregreši zoper svoje posvojitelje ali druge člane posvojiteljeve družine. V takih primerih posvojenec izgubi dedno pravico in ne more dedovati.

Pri tem velja izpostaviti, da kljub soglasju potomcev in preostalih članov velike družine pri posvojitvi otroka po pravu albanskih kanunov ne moremo govoriti o t. i. popolni posvojitvi (adopciji), pri kateri se posvojenec popolnoma izloči iz družine naravnih staršev, saj s posvojitvijo po pravu albanskih kanunov ne prenehajo vse medsebojne pravice posvojenega otroka ter naravnih staršev in drugih sorodnikov. Posvojenec sicer povsem preide v družino posvojitelja, v kateri dobi položaj naravnega otroka posvojitelja, z vsemi pravicami in dolžnostmi v razmerju do posvojitelja in do njegovih sorodnikov, vendar posvojenec, kljub pravno veljavni posvojitvi, ne prekine v celoti družinskopravnih vezi s svojimi biološkimi starši in bližnjimi bratranci, kar pomeni, da premoženje, ki ga deduje po posvojiteljih, po njegovi smrti lahko dedujejo njegovi biološki starši in bratranci. Zaradi takega pravnega položaja posvojenec ter zaradi pogostega nesoglasjanja širše posvojiteljeve družine, Pupovci trdi, da so med Albanci primeri posvojitve dečkov izjemno redki. V tej redki praksi posvojitve sta zakonca v albanski veliki družini najbolj pogosto posvojila otroka znotraj širše družine, običajno katerega od otrok moževih bratrancev.²⁰

¹⁸ Člen 21 ZD.

¹⁹ *Kushëri* so bratranci, ki imajo skupnega prednika ter po pravilih prava albanskih kanunov tudi pravico do dedovanja.

²⁰ S. Pupovci, nav. delo, str. 190.

3.1.1.3. Dednopravni položaj nezakonskih otrok

Pri dednopravnem položaju nezakonskih otrok velja izpostaviti, da je to področje v pravu albanskih kanunov neenotno urejeno. Po Kanunu Lekë Dukagjinija nezakonski otroci veljajo za absolutno dedno nevredne, torej nimajo pravice dedovati po njihovem biološkem očetu,²¹ medtem ko so določila Skenderbegovega Kanuna milejša, saj za legitimne dediče ne priznava zgolj nezakonskih otrok, ki ne živijo skupaj z materjo v skupni družinski hiši njihovega biološkega očeta, medtem ko imajo nezakonski otroci, ki so bili rojeni v skupni družinski hiši njihovega biološkega očeta in v tej hiši dejansko tudi živijo v času zapustnikove smrti, pravico do dedovanja (v prvem dednem redu).²² Po Skenderbegovem Kanunu se torej upošteva osebe, ki so z zapustnikom v določenem osebnem razmerju. Najpomembnejši razmerji pri tem sta sorodstvo in zakonska zveza. Nezakonski otroci so tako po Skenderbegovem Kanunu na dednem področju izenačeni z zakonskimi otroci le v primeru, če se ti rodijo in tudi dejansko živijo v skupnosti s svojim biološkim očetom. Pri razlagi te kanunske določbe je treba izhajati iz njenega namena, ki je v tem, da se potomci, ki ne živijo skupaj z zapustnikom, in s svojim delom, zaslužkom ali kako drugače ne pomagajo pri pridobivanju, ne morejo okoristiti pri dedovanju na račun preostalih potomcev, ki so s skupnim tesnim delovanjem, trudom, zaslužkom ali kako drugače prispevali k ohranitvi in povečanju materialne vrednosti in kakovosti zapuščine. Pri nezakonskih otrocih sta torej odločilna kraj rojstva in kraj prebivanja v času smrti zapustnika. Obe predpostavki morata biti izpolnjeni kumulativno, saj gre za statusno okoliščino potomcev in za pravno razmerje, ki ima absolutni učinek na pravico do (ne)dedovanja. Taka ureditev položaja nezakonskih otrok, ki so živeli in pridobivali premoženje skupaj z zapustnikom, ima podlago predvsem v življenjsko izkustvenih in etično-moralnih pomislekih, da se tistemu potomcu, s katerim je zapustnik, kljub neobstoju zakonske zveze, čustveno, življenjsko, biološko in premoženjsko tesno povezan, tudi po smrti zagotovi določena materialna varnost.

3.1.2. Drugi dedni red

Če ni pravno upoštevni dedičev v prvem dednem redu, potem pravo albanskih kanunov določa, da je treba v naslednjem dednem redu (*successio ordinum*) kot dediče pozvati zapustnikove brate.²³ Zapustnikovi bratje, torej naravni in posvojeni moški potomci zapustnikovih staršev, po pravu albanskih kanunov dedujejo *per capita*. V primeru, če je zapustnik zapustil neporočene

²¹ Glej 89. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

²² Glej 1290. in 1291. člen Skenderbegovega Kanuna.

²³ Člen 839 Skenderbegovega Kanuna in 585. člen Kanuna Laberije.

hčerke, so jih dediči iz drugega dednega reda dolžni preživljati in zanje skrbeti kot za lastne otroke vse do trenutka, ko sklenejo zakonsko zvezo in se izselijo v hišo svojih zakonskih partnerjev oziroma do trenutka njihove smrti, če ne sklenejo zakonske zveze.²⁴

V Sloveniji je drugi dedni red urejen povsem drugače, saj na podlagi 14. člena ZD zapuščino pokojnika, ki ni zapustil potomcev, v drugem dednem redu dedujejo njegovi starši in njegov zakonec, pri čemer zakonec deduje vnaprej določen del zapuščine, ki znaša eno polovico. V drugem dednem redu torej pri dedovanju konkurira zapustnikov zakonec z zapustnikovimi starši. Če sta živa oba zapustnikova starša, gre vsakemu od staršev praviloma ena četrtina. Če pa zakonca ni, pa vsakemu od zapustnikovih staršev pripada polovica pokojnikove zapuščine. Če je eden od staršev umrl ali se je odrekel dedovanju, pride do vstopne pravice. To pomeni, da del zapuščine, ki bi mu šel, dedujejo njegovi otroci, če teh ni, pa dedujejo njegovi daljni potomci, torej njegovi vnuki, pravnuki in drugi potomci, ne glede na stopnjo sorodstva z zapustnikom. Na zapustnikove brate in sestre odpade delež enega in drugega starša, ker sta oba starša skupna z zapustnikom, medtem ko polbratje in polsestre dobijo delež samo tistega starša, ki jim je skupen z zapustnikom.

3.1.3. Tretji dedni red

V tretjem dednem redu je krog oseb, ki konkurirajo pri dedovanju po pravu albanskih kanunov, omejen na preostale zapustnikove najbližje agnatske sorodnike, ki ne dedujejo ne v prvem in ne v drugem dednem redu: k dedovanju pristopijo zapustnikovi stari starši in strici oziroma na podlagi vstopne pravice njihovi neposredni moški potomci.²⁵ Tudi dediči iz tretjega dednega reda si zapuščino razdelijo *per capita*.

V Sloveniji pa ZD v 18. členu, kjer je urejen tretji dedni red, določa, da zapuščino pokojnika, ki ni zapustil ne potomcev ne staršev in tudi ti niso zapustili nobenega potomca in ne zakonca, v tretjem dednem redu dedujejo njegovi stari starši na podlagi vstopne pravice, in sicer eno polovico zapuščine dedujeta ded in babica po očetovi strani, drugo polovico pa ded in babica po materini strani. Zapuščina se v tretjem dednem redu v bistvu deli na štiri enake dele, tako da vsakemu dedu in babici pripade ena četrtina. Če ne dedujeta ded in babica, dedujejo njun del zapuščine na podlagi vstopne pravice njuni otroci, njuni vnuki in njuni nadaljnji potomci. Če zapustnikov ded ali babica ene strani nimata drugih potomcev, priraste njegov oziroma njen del deležu njegovega zakonca, ki ga deduje bodisi ta zakonec bodisi njegovi potomci (*ožja akrescenca*). Če ne

²⁴ Glej 99. do 102. člen Kanuna Lekë Dukagjinija.

²⁵ Člen 97 Kanuna Lekë Dukagjinija.

dedujeta ded ali babica ene strani in ni potomcev oziroma ti ne dedujejo, prirastejo prosti deleži te strani dedičem druge strani, torej dedu in babici druge strani in njunim potomcem (*širša akrescenca*). Zapustnikov pradedi in prababice in njihovo potomstvo po ZD ne pridejo v poštev pri dedovanju.

3.2. Zapuščina brez dedičev

Temeljna predpostavka vsakega zapuščinskega postopka je, da ima zapustnik enega ali več dedičev. Pravo albanskih kanunov ne pozna instituta ležeče zapuščine oziroma zapuščine brez gospodarja (*bona vacantia*), saj v izjemnih primerih, ko po zapustniku ni nobenih dedičev, taka zapuščina postane last tistega plemena, s katerim se je pleme umrlega družinsko z ženitvami, obrambno ali kako drugače povežalo ali pa imelo tesne bratske ali zavezniške odnose. Vsi gospodarji hiš, ki pripadajo takemu plemenu, dedujejo *per capita*.²⁶

Tako Rimokatoliška kot tudi pravoslavna cerkev in pozneje po prihodu Turkov tudi Islamska skupnost so si prizadevali, da bi zapuščina brez dedičev pripadala njim, s sklicevanjem na opravljanje širše družbeno koristne funkcije. Tako je na primer na Kosovu, če zapuščina izjemoma sploh ni imela dedičev, običajno pripadla Islamski skupnosti ali Cerkvi, če pa take verske ustanove ni bilo v tistem kraju, potem je taka zapuščina pripadla celotni vasi, kjer je zapustnik živel tik pred svojo smrtjo. Pupovci trdi, da je zapuščina brez dediča, podobno kot po pravu albanskih kanunov, tudi po črnogorskem običajnem pravu pripadla zapustnikovemu plemenu.²⁷ V Sloveniji pa v primeru, če se zanesljivo ve, da dedičev ni, če se znani dediči odpovedo dedovanju, ali če se ugotovi, da so dedno nevredni ali razdedinjeni, ali pa če ni znano, ali je kaj dedičev, sodišče z oklicem pozove tiste, ki mislijo, da imajo pravico do dediščine, naj se priglasijo sodišču. Če se po preteku enega leta od objave oklica ne zgласi noben dedič, se taka zapuščina brez dediča po določbah 9., 130. in 219. člena ZD razgласi za lastnino države (t. i. kaducitetna pravica države). Učinek te razglasitve deluje *ex tunc*, kar pomeni od trenutka smrti zapustnika in zato za prevzem tega premoženja država ne potrebuje dedne izjave.

3.3. Dednopравni položaj in pravice žensk

Ženske po pravu albanskih kanunov, razen določenih izjem npr. v primeru *virgjäreshë*,²⁸ nimajo pravice do dedovanja nepremičnega premoženja, ne po

²⁶ V 844. členu Skenderbegovega Kanuna je tako zapisano, da se dediščina pokojnega, ki gre iz enega plemena v drugo, enakopravno deli med pripadniki tega plemena.

²⁷ S. Pupovci, nav. delo, str. 195.

²⁸ Več o *virgjäreshah* oziroma devičicah ali nedolžnicah glej v razdelku o pojmu in pravnemu položaju »*virgjäreshë*«, na strani 12.

svojih starših, ne po svojem zakonskem partnerju. Izjemoma je lahko zapustnikovo osebno premoženje v primeru, če ni imel sinov, in sicer predmete manjše vrednosti, dedovala tudi zapustnikova hči. Albansko običajno pravo tako statusa dediča ne podeljuje ženski, ampak dečku, tudi če je ta rojen zadnji po vrsti, s čimer je običajno pravo na dednem področju vzpostavilo asimetrijo v prid moškega. Thalloczy ugotavlja, da je pravi razlog izločitve žensk iz dedovanja v tem, da se prepreči prenos lastništva nad zemljišči od enega plemena k drugemu plemenu.²⁹ Pleme je bilo namreč konservativna in zaprta patriarhalna skupnost, ki jo je združevala psevdosorodna tradicija, spoštovanje kulta prednikov in rigorozno spoštovanje načela eksogamije. Z dednim prenosom lastništva nad zemljišči na drugo pleme se je slabil materialni in simbolni položaj plemena, zato so zemljišča podedovali le sorodniki znotraj plemena. Zaradi tega je ženska ob poroki izgubila pravico do dedovanja nepremičnega premoženja po svojih starših, kajti če bi to pravico imela, bi nepremičnine zapadle v posest plemena njenega zakonskega partnerja. Zakonska partnerica sicer po pravu albanskih kanunov nima popolne dedne pravice, lahko pa po svojem zakoncu deduje tisto premično premoženje, ki je običajno manjše vrednosti in ki ga potrebuje za preživljanje, npr. živila, volna, bombaž ter drugi gospodinjski predmeti manjše vrednosti. Zakonski partner pa pri tem ne deduje osebnega premoženja svoje preminule zakonske partnerice. Slednji, po stališču Hecquarda, nima nobenih pravic nad osebnim premoženjem svoje zakonske partnerice, ki ga je pridobila v obliki daril od svojih staršev, bratrancev in drugih sorodnikov pred in po sklenitvi zakonske zveze.³⁰

3.3.1. Položaj in pravice vdov

Če vdovi, ki nima moških potomcev, umre zakonec po delitvi skupnega družinskega premoženja³¹ in se slednja odloči, da bo še naprej prebivala v hiši svojega pokojnega zakonca, je v takem primeru po pravu albanskih kanunov nihče nima pravice odgnati iz hiše, niti pokojnikovi starši, niti drugi dediči. Če pa vdovi, ki nima moških potomcev, umre njen zakonski partner pred delitvijo skupnega družinskega premoženja, potem so vsaki tisti, ki so jo dolžni preživljati vse do njene smrti ali do sklenitve zakonske zveze z drugim moškim. Glede na to, da slednja po pravu albanskih kanunov ne deduje nepremičnega premoženja, ji to pravo kljub vsemu na nek način priznava pravico do *posesti nepremičnine*, to pravico pa morajo spoštovati tudi morebitni dediči po pokoj-

²⁹ L. Thalloczy, nav. delo, str. 457.

³⁰ H. Hecquard, nav. delo, str. 485.

³¹ Več o delitvi skupnega družinskega premoženja glej v razdelku o izročitvi in razdelitvi skupnega premoženja za čas življenja na strani 12.

nem zapustniku, ki te posesti ne smejo motiti.³² Vdova v tem primeru nima pravice do prodaje, podaritve ali zamenjave nepremičnine, na kateri uživa posestno varstvo brez predhodnega soglasja dedičev iz naslednjih dednih redov.³³ Iz hiše njenega pokojnega zakonca jo lahko odžene zgolj družina pokojnega zakonca in to zgolj v primeru, če krši moralne dolžnosti ali če s svojim vedenjem sramoti družino ali širše pleme. Pri tem jo je družina dolžna o njenem vedenju in ravnanju najprej opozoriti in šele nato se jo lahko brez kakršnih koli posledic odžene iz hiše njenega pokojnega zakonca.

Če so se v času trajanja zakonske zveze rodile zgolj hčerke, ki so v trenutku smrti njihovega očeta že poročene, ima vdova po pravu albanskih kanunov v tem primeru bodisi pravico do nadaljnjega prebivanja v hiši njenega pokojnega zakonskega partnerja bodisi pravico do vrnitve v hišo njenih staršev. Vdova ima tudi možnost, da se izjemoma preseli v hišo katere od njenih poročenih hčera, če seveda pridobi za to soglasje družine hčerinoga zakonskega partnerja, vendar pride do takih situacij v praksi zelo poredko. V prvih dveh navedenih primerih so dediči po njenem pokojnem zakonskem partnerju dolžni taki vdovi vsakoletno priskrbeti določeno količino žita za njeno preživljanje, in sicer vse do njene smrti ali ponovne sklenitve zakonske zveze, ko izgubi pravico do preživljanja v opisani obliki.³⁴

Ashta trdi, da če so se ženski med zakonsko zvezo rodile zgolj hčerke, potem lahko vdova po pravu albanskih kanunov ostane v hiši svojega pokojnega zakonskega partnerja še sto dni po njegovi smrti, skrb za preživljanje njenih hčera pa prevzamejo dediči po njenem pokojnem zakonskem partnerju, običajno so to dediči iz drugega dednega reda.³⁵ Jovičević pa na drugi strani navaja, da če so se ženski v času trajanja zakonske zveze rodile zgolj hčerke, ki prav tako preminejo v obdobju po smrti njihovega očeta, se vdova po določbah albanskega kanunskega prava obravnava, kot da sploh ne bi rodila otrok.³⁶ To pomeni, da se lahko v tem primeru taka vdova vrne nazaj v hišo svojih staršev. V hiši svojega preminulega zakonskega partnerja pa lahko ostane zgolj, če s tem soglašajo preostali člani širše družine njenega preminulega zakonskega partnerja.

Po smrti zakonskega partnerja se lahko vdova, kljub temu, da so se ji v času zakonske zveze rodili zakonski otroci, prostovoljno odloči, da bo zapustila širšo družino svojega pokojnega zakonca. V tem primeru morajo otroci, ki so se rodili v času zakonske zveze, ostati v hiši njihovega pokojnega očeta. Izjemoma

³² Kanun Lekë Dukagjini, str. 26.

³³ Člen 900 Skenderbegovega Kanuna.

³⁴ Kanun Lekë Dukagjini, str. 20.

³⁵ K. Ashta, nav. delo, str. 407.

³⁶ A. Jovičević, nav. delo, str. 97.

lahko vdova v takih primerih s seboj vzame zgolj dojenčka, vendar le pod pogojem, če dva polnoletna moška poroka jamčita, da bo tega otroka, ko ta odraste, pripeljala nazaj v hišo oziroma družinsko skupnost njegovega biološkega očeta. S tem pravo albanskih kanunov varuje in ohranja potomstvo po moški liniji. Vdovo, ki se prostovoljno odloči zapustiti širšo družino svojega pokojnega zakonca, je ta ob vsakokratnem njenem obisku dolžna spoštljivo sprejeti ter ji na njeno željo omogočiti bivanje v hiši njenega pokojnega zakonca. To velja tudi v primeru, če s pokojnim zapustnikom nista imela otrok.³⁷

V primeru, da je vdova pokojnega zapustnika v času delitve zapuščine ali skupnega premoženja noseča, se delitev zapuščine ne sme opraviti do rojstva otroka. Če se rodi deček, pridobi ta pravico do dedovanja kot dedič iz prvega dednega reda, in sicer do dedovanja celotnega zapustnikovega premoženja. Zapuščina pa se na njega prenese šele z njegovo polnoletnostjo oziroma po sklenitvi zakonske zveze. Če se rodi deklica, je treba upoštevati prej opisana običajnopravna določila o dedovanju po dednih redih.

3.3.2. Ureditev instituta »selem«

Institut »selem« zajema osebno premoženje žensk, ki je največkrat sestavljeno iz nevestine dote, v katero spada predvsem njena oprava, ura, verižica za uro oziroma v 19. in 20. stoletju tudi vso drugo premično premoženje, ki ga je nevesta s seboj prinesla v zakončevo hišo v dneh po sklenitvi zakonske zveze ter tudi tista osebna darila, ki jih je dobila med poročnim slavljem. To je *ipso iure* zgolj njeno osebno premoženje in tudi če je prišlo do morebitne delitve skupnega premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, njeno osebno premoženje ne zapade v skupno premoženje, temveč tudi po taki delitvi še naprej pripada zgolj njeni dotedanji lastnici. Pupovci trdi, da so dekleta v Bosni in Hercegovini (BiH) dve do tri leta pred sklenitvijo zakonske zveze delala pretežno za svoje koristi in ne več toliko za koristi celotne družine, saj so si šivala svojo poročno obleko ter pripravljala preostala poročna darila za zakončevo ožjo in širšo družino, material za delo pa ji je priskrbela njena biološka družina.³⁸

3.3.3. Pojem in pravni položaj *virgjëreshë*

Pojem *virgjëreshë*, ponekod tudi *burrnesha*, v slovenski jezik prevajamo kot devičica oziroma nedolžnica. Pravo albanskih kanunov opredeljuje *virgjëresho* kot dekle, ki se pred svojci prostovoljno in zavestno zavezuje, da se ne bo nikoli poročila in bo do svoje smrti živela v hiši svojih staršev kot moški, čeprav

³⁷ Člen 900 Skenderbegovega Kanuna.

³⁸ S. Pupovci, nav. delo, str. 182.

bo morda razlog, da ostane devičica, v prihodnje odpadel. Pri tem je temeljna dolžnost staršev, da deklet seznanijo in poučijo o posledicah njenega »konvertiranja« v moškega, saj če se v javnosti ne ravna in vede povsem v skladu s svojo odločitvijo, to predstavlja razlog za posmeh in hudo sramoto za njeno celotno družino. Šele ko se starši prepričajo, da se dekleta jasno zaveda vseh posledic in dolžnosti njene odločitve, ji dajo soglasje.³⁹ Pri tem velja izpostaviti, da pojem *virgjëreshë* ne zajema deklet, ki se ne poročijo zaradi njihovih morebitnih telesnih hib ali motenj v duševnem oziroma telesnem razvoju. Taka dekleta imajo slabši družbeni status v primerjavi z devičicami ter se jih ne imenuje in obravnava kot *virgjëreshe*. Zaradi negativnih moralnih sankcij skorajda ne poznamo primerov, da bi *virgjëreshe* hitro preklicale svojo odločitev. Če bi pa se to vendarle zgodilo, je njena družina dolžna družini fanta, ki so ga že pred njeno odločitvijo o konvertiranju v moškega določili za njenega bodočega zakonca, plačati sorazmerno visoko kazen v skladu z običajnopравnimi določbami. Ta kazen ima predvsem naravo plačila za povrnitev ugleda fantovi družini, ki je bil okrnjen s tem, da se je neko deklet raje odločilo za konvertiranje v moškega kot za sklenitev zakonske zveze z njenim moškim članom družine.

Dekleta se je v albanski tradicionalni družbi odločilo za tak korak običajno iz sledečih razlogov:

- ker njuna starša nista imela nobenih moških potomcev,
- ker je hiša, v kateri je živelo to deklet, ostalo brez odraslih moških,
- ker se ni želela poročiti z zaročencem, ki so ji ga starši že izbrali in da zaradi preklica zaroke ne bi prišlo do morebitnega krvnega maščevanja.

Odločitev dekleta za *virgjëresho* mora biti prostovoljna in brez prisile ali grožnje, saj po pravu albanskih kanunov nihče nima pravice dekleta s silo nago-varjati, naj postanejo *virgjëreshë* in naj se ne poročijo. *Virgjëresha* konvertira v moškega tako, da se oblači in navzven vede povsem kot moški. Dobi tudi moško ime, priimek pa razumljivo ohrani. Sedi lahko v moški družbi na raznih skupščinah, vendar na teh skupščinah običajno nima pomembne besede. Če v hiši ni moških članov družine, prevzame vse funkcije, pravice in dolžnosti gospodarja.⁴⁰ Po pravu albanskih kanunov imajo *virgjëreshe* pravico do dedovanja celotne zapuščine po pokojnem zapustniku na način in v obsegu, kot če bi se *virgjëresha* rodila moškega spola, vendar zgolj ob predpostavki, da v hiši pokojnega zapustnika ni drugih moških dedičev.

³⁹ Členi 981 do 991 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁰ Prav tam.

3.4. Izročitev in razdelitev skupnega premoženja za čas življenja

Pravo albanskih kanunov pozna tako institut skupnega družinskega premoženja kot institut osebnega premoženja ženskih družinskih članov. Skupno družinsko premoženje se nato deli na premoženje prednikov ter na ustvarjeno skupno premoženje.⁴¹ Premoženje prednikov je tisto premoženje, ki so ga člani družine podedovali od svojih prednikov, bodisi bližnjih bodisi daljnih izpred nekaj stoletij. Če na primer oče kot *zoti shtëpisë* pridobi določeno nepremičnino v času mladosti njegovih moških potomcev, zatem pa premine, predstavlja omenjena nepremičnina v primeru delitve zapuščine premoženje prednikov. To premoženje načeloma zajema zgolj nepremično premoženje.⁴² Ustvarjeno skupno premoženje pa je tisto premoženje, ki so ga skupaj ustvarili vsi polnoletni moški člani družine. Velika albanska tradicionalna družina daje večji pomen skupnemu družinskemu premoženju in ne toliko osebnemu premoženju njenih članov. Vse, kar člani družine pridobijo odplačno ali neodplačno, spada v skupno družinsko premoženje. Tudi, če je nekdo od moških članov družine želel ustvariti dobiček s kakšnim poslom, je za tak posel predhodno potreboval soglasje *zoti shtëpisë*. Na ta način je zaslužek pripadel celotni družini, pri čemer je slednja prevzela tudi odgovornost za morebitno škodo, ki bi lahko bila povzročena s takim poslom oziroma dejavnostjo katerega izmed njenih članov.

Vso premoženje v velikih družinah se je tudi pri Hrvatih, Srbih, Črnogorcih, Bosancih in Bolgarih štel za skupno družinsko premoženje. To premoženje, vključno z denarjem, ki je sestavni del skupnega družinskega premoženja in pri katerem ženske niso imele pravice do dedovanja, se je pri slednjih imenovalo *stežer* ali *stožer*.⁴³

Kljub dejstvu, da je bil oče kot *zoti shtëpisë* edini lastnik skupnega družinskega premoženja, njegova *patria potestas* po pravu albanskih kanunov ni absolutno neomejena. To pride do izraza predvsem tedaj, ko moški potomci sklenejo zakonske zveze in si tako postopoma ustvarijo svojo družino znotraj velike družinske skupnosti. S tem jim albansko običajno pravo priznava pravico do pravno veljavnega zastopanja in predstavljanja očeta, kot glave družine, v vseh sferah družbenega življenja in tudi pravico do možnosti sovpiljanja na gospodarjenje z družinskim premoženjem. Prav tako imajo pravico predlagati očetu, da ta opravi delitev skupnega družinskega premoženja že za čas njegovega življenja. Najpogostejši razlogi za takšno odločitev so v povezavi s:

⁴¹ To smiselno izhaja med drugim tudi iz 83. člena Kanuna Lekë Dukagjinija, kjer je zapisano: »[Če se premoženje deli med dvema bratoma [dedičema – o. p.] [...]] premoženje prednikov delita na dva enaka dela, ustvarjeno skupno premoženje pa sorazmerno glede na drugo premoženje«.

⁴² Ž. Perić, nav. delo, str. 179–180.

⁴³ V. Bogišić, nav. delo (1999), str. 30.

- spori in nesoglasji med odraslimi družinskimi člani,
- nepošteno delitvijo dela in razdelitvijo skupnega družinskega dobička,
- nedoslednim podrejanjem ukazom in odredbam *zoti shtëpisë*,
- preveliko oddaljenostjo zemljišč in potrebo po bližnjem bivanju zaradi obdelovanja teh zemljišč,
- prevelikim številom družinskih članov itd.⁴⁴

Pravica moških potomcev do predlaganja delitve skupnega premoženja pa ima določene omejitve. Albansko običajno pravo očetu kot *zoti shtëpisë* dopušča možnost, da predlagane delitve premoženja kljub vsemu ne opravi, predvsem zaradi neoportunisti take delitve, torej če oceni, da to ne bi bilo smiselno in smotrno iz vidika širših interesov in koristi celotne družine.⁴⁵ Te koristi so izražene predvsem v dejstvu, da velike domačije s številnimi družinskimi člani večinoma bistveno lažje in hitreje opravljajo vsa hišna in druga kmetijska opravila, delo se lahko bolj ekonomično razporedi, in sicer tako, da bolj ustreza potrebam in zmožnostim vseh članov družine itd. Zaradi opisanih prednosti velike domačije, lahko *zoti shtëpisë* zavrne predlog delitve skupnega premoženja. V takem primeru se postopek delitve premoženja za čas zapustnikovega življenja (začasno) ustavi oziroma preloži na poznejše obdobje, ko se ta postopek lahko ponovno uvede na predlog moških potomcev. Taki primeri so sicer v praksi manj pogosti in v izogib morebitnim družinskim sporom *zoti shtëpisë* običajno sprejme predlog svojih moških potomcev in že v času svojega življenja opravi delitev skupnega družinskega premoženja po točno določenih pravilih običajnega prava. V takem primeru je treba upoštevajo posebno kanunsko pravilo,⁴⁶ ki očetu kot *zoti shtëpisë* dopušča možnost avtonomnega sprejetja odločitve o tem, ali bo tudi sebi razdelil del skupnega premoženja ali ne. Če se *zoti shtëpisë* odloči za prvo možnost, potem mu po pravu albanskih kanunov pripada sorazmeren delež na skupnem premoženju kot ga dobijo njegovi moški potomci, pri čemer pravo albanskih kanunov slednje zavezuje, da očetu še dodatno zagotovijo točno določeno vsoto dobrin za njegovo nemoteno preživljanje.⁴⁷ Podobo je tudi v Črni Gori in BiH, kjer očetu kot glavi družine pri razdelitvi skupnega premoženja pripade nekoliko večji delež na skupnem premoženju (večji del kmetijskega zemljišča, več kosov orožja ipd.).⁴⁸

⁴⁴ Tako tudi 1271. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁵ Člen 848 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁶ Člen 851 Skenderbegovega Kanuna.

⁴⁷ V takem primeru Skenderbegov Kanun v 851. členu določa, da so sinovi dolžni svojemu očetu prinesiti tri tovore žita, šest kilogramov kave in šest kilogramov sladkorja, posodo s fižolom in prav toliko tudi za njihovo mater.

⁴⁸ S. Pupovci, nav. delo, str. 187.

Premoženje, ki *zoti shtëpisë* pripade na opisani način, ima pravno naravo rodbinskega fidejkomisa, saj slednji tega premoženja ne more niti prodati, odtujiti, zamenjati, podariti ali drugače obremeniti brez predhodnega soglasja svojih moških potomcev,⁴⁹ ki s tem pravnoformalno postanejo fidejkomisarični pričakovalci na premoženju njihovega očeta. Če se po delitvi skupnega premoženja poglavarju družine rodi še en moški potomec, potem pripada po pravu albanskih kanunov takemu potomcu delež zgolj na premoženju, ki je pred tem pripadel njegovemu očetu in ki ga ima njegov oče v lasti in posesti. To pomeni, da novorojencem po delitvi skupnega premoženja za čas življenja poglavarja družine ne pripada delež na tako pridobljenem premoženju njegovih bratov. Vso premoženje, ki ga moški potomci ustvarijo po odcepitvi od glave družine in po delitvi skupnega premoženja, pripada samo njim in ne več njihovemu očetu.⁵⁰ Slednjemu sicer ta funkcija v širši družini formalno ne preneha, saj še naprej navzven predstavlja družino kot celoto, in sicer na zborih plemenskih in vaških starešin ter drugih javnih zborovanjih.

Pri razdelitvi skupnega premoženja po pravu albanskih kanunov skupna družinska hiša pripada *zoti shtëpisë*, ne glede na to ali jo je zgradil sam na novo ali jo je tudi od podedoval od prednikov. Skenderbegov Kanun v 1296. členu določa, da »oče nikoli ne odide iz hiše«. Slednji se lahko pri razdelitvi skupnega družinskega premoženja avtonomno odloči, da bo svoj delež na skupnem premoženju odstopil kateremu izmed njegovih moških potomcev ali ne. V praksi najbolj pogosto svoj delež na skupnem premoženju odstopi svojemu najmlajšemu sinu, ki se s tem tudi zaveže, da bo dosmrtno preživel svoje starše. V primeru, da je *zoti shtëpisë* sklenil dve zakonski zvezi, potem so moški potomci iz prvega in drugega zakona pri delitvi skupnega premoženja enakopravni.⁵¹

3.5. Postopek razdelitve zapuščine

Preden se postopek razdelitve pokojnikove zapuščine sploh lahko začne, morajo potomci istega dednega reda, ki imajo pravico dedovati, najprej sami ugotoviti obseg in vrednost celotne zapuščine, ki spada v dedno maso. Po pravu albanskih kanunov v dedno maso spada:

- nepremično hišno premoženje (hiša s pripadajočim zemljiščem, obdelovalna zemljišča, sadno in drugo drevje, gozdovi, travniki) in
- premičnino hišno premoženje (gospodinjski predmeti, živina, delovno orodje, živila, orožje, hišno pohištvo, denar ipd.).⁵²

⁴⁹ Člen 856 Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁰ Člen 862 Skenderbegovega Kanuna.

⁵¹ Člen 859 Skenderbegovega Kanuna.

⁵² Kanun Lekë Dukagjinja, str. 23 in naslednje.

Poleg tega pozna pravo albanskih kanunov še skupne nepremičnine, in sicer so to pašniki, ceste, reke, izviri, mlini, ki si jih skupaj delijo bratanci v vasi, *bajrak*⁵³ in pleme, kar pomeni, da skupne nepremičnine ne morejo biti predmet dedovanja znotraj posamezne družine.⁵⁴

Sam postopek delitve pokojnikove zapuščine se običajno izvede na dva najbolj pogosta načina, in sicer z neposrednim dogovarjanjem med dediči v prvem dednem redu ali pa z upoštevanjem kanunskih določb s posredovanjem sveta razsodnikov, ki ga sestavljata dve ali štiri plemenske ali vaške starešine.⁵⁵ Število članov sveta razsodnikov je lahko tudi večje, če potrebe in okoliščine posameznega primera to narekujejo. Pri zadnjem načinu delitve zapuščine morajo vsi dediči iz istega dednega reda, ki so pozvani k dedovanju, najprej nepreklicno soglašati s takim načinom razdelitve zapuščine in s sestavo sveta razsodnikov, šele nato se lahko izvede postopek razdelitve zapuščine. Svet razsodnikov najpogosteje opravi razdelitev zapuščine z žrebom, in sicer tako, da vsak moški potomec po pokojnem zapustniku poda razsodnikom nek svoj razpoznavni predmet, npr. paličico, kamen, list ali drug predmet, nato razsodniki, ki pri tem ne vedo, čigav je kateri predmet, opravijo žreb tako, da najprej vso zapuščino razdelijo po vrednosti na sorazmerno toliko enakih deležev kot je dedičev, zatem pa z žrebom določijo, kaj od zapuščine bo kateremu od dedičev pripadalo. Po taki razdelitvi dediščine ponovna razdelitev ni več mogoča. Pri tem pravo albanskih kanunov ne določa nobenih rokov, znotraj katerih bi moral dedič pridobiti pripadlo mu dediščino oziroma rokov izvedbe postopka delitve zapuščine. Določa pa, da imajo člani sveta razsodnikov pravico do nagrade za opravljeno delo. V preteklosti je bila nagrada dana v obliki paračevljev ali v obliki vola,⁵⁶ če je šlo za obsežnejši postopek delitve zapuščine in če je bilo zapustnikovo premoženje večje vrednosti. Danes pa se nagrada za opravljeno delo članom sveta razsodnikov izplačuje predvsem v obliki denarja. Vloga sveta razsodnikov ni zgolj v razdelitvi zapuščine, temveč lahko odloča tudi v sporu o obsegu zapuščine, o pravici do dedovanja, o vrednosti zapuščine, o terjatvah zapustnika, o skrbi za mladoletne zapustnikove potomce ter za zapustnikovo zakonsko partnerico ipd.

3.5.1. Hiša in njena *senca*

Hiša, v kateri je živel pokojni zapustnik, je v večini primerov najpomembnejše zapustnikovo premoženje znotraj dedne mase. Hiša je v pravo albanskih ka-

⁵³ *Bajrak* je bil v času turške okupacije ozemelj današnje Albanije in Kosova sprva posebna vojaška enota znotraj plemena, nato administrativna enota znotraj pokrajine.

⁵⁴ Člen 993 in naslednji Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁵ Člen 78 Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁵⁶ Člen 1294 Skenderbegovega Kanuna.

nunov definirana kot »stavba, ki stoji in se iz nje kadi. V hiši živijo ljudje, ki so sorodstveno povezani s hišnim gospodarjem. Vsaka hiša ima svojo senco«. Pri *senci* hiše je mišljeno na okolico hiše, in sicer zemljišča v bližini hiše, kokošnjak, čebelnjak, pasja uta, kozolec, shramba za žito, silosi.⁵⁷ *Senca* hiše je po pravu albanskih kanunov deležna enakega pravnega varstva kot sama hiša. To jasno izhaja iz 1008. člena Skenderbegovega Kanuna, kjer je zapisano:

»Za vlom v hišno senco je predpisana enaka kazen, kot za vlom v samo hišo, in sicer 500 grošev oziroma 5 zlatnikov in povrnitev povzročene škode«.

Skupna družinska hiša, v kateri je za časa svojega življenja živel *zoti shtëpisë*, po njegovi smrti običajno pripada njegovemu najstarejšemu moškemu potomcu ali tistemu moškemu potomcu, s katerim je gospodar živel pred svojo smrtjo. Slednji je tudi dolžan plačati vse pogrebne stroške. Če izjemoma zavrne ta del zapuščine, potem pridobi pravico do te hiše zapustnikov drugi sin.⁵⁸ Če obstaja med sodediči spor glede dodelitve skupne družinske hiše, se ta hiša dodeli z žrebom. Drugi dediči, ki po pokojnem zapustniku ne dedujejo hiše, si po pravu albanskih kanunov izberejo del zemljišča, če jo je seveda pokojni zapustnik imel, in na tem zemljišču vsak zgradi svojo hišo. Pri delitvi dediščine po pokojnem zapustniku se opravi cenitev zapustnikove hiše, pri čemer se del denarja nameni tistim dedičem, ki jim hiša ne pripada po kanunskem pravu. Denar pa je treba izplačati v času razdelitve dediščine oziroma v roku enega leta. Če dedič v času razdelitve dediščine nima denarja za izplačilo preostalih sodedičev, pravo albanskih kanunov določa, da je treba imenovati poroka, ki bo jamčil, da bo izplačilo opravljeno v dogovorjenem znesku in dogovorjenem roku.⁵⁹

3.5.2. Kmetijska zemljišča

Kmetijska zemljišča si *per capita* razdelijo vsi sodediči iz istega dednega reda. Zemljišče se po 1283. členu Skenderbegovega Kanuna meri z vrvjo. Pri tem mora biti merilna vrv dolga približno 3 do 4 metre. Tisti, ki mu pripade zemljišče, kjer je posajeno sadno ali drugo drevje ali pa vinske trte, je po pravu albanskih kanunov dolžan dati določeno količino teh sadežev drugemu sodediču, ki tega drevja ali vinskih trt nima.⁶⁰ Pri parcelaciji novih mej na zemljiščih morajo biti navzoči vsi družinski člani vseh predmetnih parcel. Skupni pašniki velike družine se po pravu albanskih kanunov ne delijo med sodediči in ostanejo še naprej v skupni lasti.⁶¹

⁵⁷ Člen 998 Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁸ Glej 1297. člen in naslednje člene Skenderbegovega Kanuna.

⁵⁹ Glej 1312. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁰ Glej 1323. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶¹ Člen 1310 Skenderbegovega Kanuna.

3.5.3. Premično premoženje

Med premično premoženje pravo albanskih kanunov izrecno všteva pohištvo, pripomočke za peko kruha, sklede, jedilni pribor, živila, kozarce, delovno orodje, volno, bombaž ipd. Večina premičnega premoženja po pokojnem zapustniku ostane v zapustnikovi hiši, kar pomeni, da jih podeduje tisti dedič, ki podeduje zapustnikovo hišo, to pa je običajno tisti od zapustnikovih sinov, s katerim je zapustnik živel v času svoje smrti.⁶² Delovno orodje, tu gre predvsem za poljedelski inventar, po pravu albanskih kanunov deduje tisti dedič, ki ga največ uporablja,⁶³ torej tisti, ki se ukvarja večinoma s poljedelstvom. Vsa živila si morajo sodediči porazdeliti po enakih delih, in sicer sorazmerno s številom vseh družinskih članov, vključno z ženskami in otroki, starejšimi od enega leta.⁶⁴ Drugače je pri živini, saj si jo po pravu albanskih kanunov lahko razdelijo le polnoletni moški člani družine, in sicer tisti, ki so stari 15 let ali več. Mlajši dediči prevzamejo v posest živino šele s polnoletnostjo, torej ko dopolnijo 15 let, saj pravo albanskih kanunov določa, da je šele pri tej starosti fant sposoben za delo in je s to starostjo lahko tudi pastir.⁶⁵ Če pa dedič tudi po tej dopolnjeni starosti iz različnih razlogov ni fizično sposoben opravljati dela in drugih hišnih dolžnosti, potem mu po določbi 1379. člena Skenderbegovega Kanuna živina ne pripade.

3.5.4. Odgovornost za dolgove

Pri razdelitvi premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, kot tudi po njegovi smrti, gospodar hiše ne prevzame deleža na dolgovih, ki so nastali ali nastajali v osebi zapustnika, kot nominalnega lastnika vsega skupnega družinskega premoženja, temveč si morajo vse družinske dolgove porazdeliti v enakih deležih njegovi moški potomci.⁶⁶ Če je bil *zoti shtëpisë* dolжник, so po delitvi skupnega premoženja dolžniki njegovi potomci, ki osebno odgovarjajo za vse njegove obveznosti. Osebna odgovornost se kaže v tem, da upnik ne more zahtevati plačila dolga iz naslova premoženja od glave družine, temveč samo od njegovih potomcev. Obveznosti preidejo na potomce gospodarja hiše brez posebnega pravnega akta, s katerim bi ti prevzeli obveznosti. S tem pravo albanskih kanunov varuje terjatve upnikov, ki ne prenehajo niti z delitvijo skupnega družinskega premoženja za čas življenja *zoti shtëpisë*, niti z njegovo smrtjo, ampak se vsa dolžniška razmerja, v katera je vstopal zapustnik, neposredno prenesejo

⁶² Člen 1333 Skenderbegovega Kanuna.

⁶³ Člen 1365 Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁴ Glej Kanun Lekë Dukagjini, str. 24–26, in 1370. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁵ Člena 1377 in 1378 Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁶ Člen 855 Skenderbegovega Kanuna.

na njegove moške potomce. Upniki zaradi zmanjšanja vrednosti dolžnikovega premoženja, iz katerega lahko zahtevajo izpolnitev svoje terjatev, ali zaradi njegove smrti ne pridejo v slabši položaj, saj lahko zahtevajo izpolnitev terjatev od vsakega od dolžnikovih potomcev, ki tako (so)odgovarjajo za dolgove enako in v ustreznem obsegu, torej nerazdelno. V Sloveniji je odgovornost dedičev za zapustnikove dolgove urejena v 142. členu ZD, na podlagi katerega je dedič (solidarno) odgovoren za zapustnikove dolgove do višine vrednosti podedovanega premoženja. Dedič, ki se je odpovedal dediščini, pa ni odgovoren za zapustnikove dolgove. Če pa je več dedičev, so ti nerazdelno odgovorni za zapustnikove dolgove, ne glede na to, ali je delitev dediščine že opravljena ali ne.

3.6. Dedna nevrednost in razdedinjenje dedičev

Tako kot ZD tudi pravo albanskih kanunov pozna institut razdedinjenja dedičev. V Sloveniji je institut razdedinjenja tesno povezan z nujnim deležem. Zapustnik lahko izključi zakonite dediče od dedovanja s tem, da napravi oporoko. Z nujnim deležem je sicer omejeno zapustnikovo prosto razpolaganje, pri čemer ta omejitev prostega razpolaganja odpade z razdedinjenjem. Razdedinjenje je pri tem lahko popolno ali delno. Oporočitelj, ki namerava nekega dediča razdediniti, mora to izraziti v oporoki na nedvoumen način, koristno pa je tudi, da navede razlog za razdedinjenje. Oporočitelj lahko razdedini dediča, ki ima pravico do nujnega deleža, v naslednjih taksativno naštetih razlogih:

- če se je ta s kršitvijo kakšne zakonite ali moralne dolžnosti hujše pregrešil nad zapustnikom;
- če je naklepoma storil kakšno hujše kaznivo dejanje zoper njega ali zoper njegovega zakonca, otroka, posvojenca, ali starše;
- če se je vdal brezdelju in nepoštenemu življenju.

Razlog za razdedinjenje mora biti podan takrat, ko je bila oporoka napravljena. Z razdedinjenjem izgubi dedič dedne pravice v obsegu razdedinjenja, pravice drugih oseb, ki lahko dedujejo po zapustniku, pa se določijo, kot da bi bil razdedinjeni umrl pred zapustnikom.⁶⁷ Razdedinjeni pri tem ne izgubi lastnosti nujnega dediča, ampak se mu dedna pravica zmanjša v obsegu razdedinjenja.

Pravo albanskih kanunov pozna za razliko od ZD-ja le t. i. začasno razdedinjenje. Zapustnik lahko iz razloga neposlušnosti oziroma opustitve dolžnega spoštovanja, svojemu descendentu začasno omeji pravico do prevzema deleža zapuščine in ga začasno izloči iz skupnosti dedičev, s čimer ga omeji v pravicah, ki bi jih imel kot dedič do delitve zapuščine. V primeru hujše pregrešitve zoper zapustnika ali njegove družinske člane ali v primeru kršitve kakšne moralne

⁶⁷ Glej 42., 43. in 44. člen ZD.

dolžnosti lahko zapustnik v svoji oporoki odredi, da se konkretnega potomca tudi napodi iz družine. To lahko traja zgolj začasno, saj pravo albanskih kanunov tovrstne ukrepe predpisuje kot obliko disciplinskega ukrepanja, ne pa kot vrsto trajne civilne sankcije za njegovo nedopustno ravnanje.⁶⁸ Z začasnim razdedinjenjem ne pride do popolne izgube pravice do deleža na zapuščini, saj lahko ta ukrep razumemo kot razdedinjene v dobrem namenu, kjer se takega descendenta prisili predvsem v kesanje za njegovo nedopustno ravnanje in nadaljnje delovanje v dobro širše družinske skupnosti. Naravna dolžnost do skrbi za člane družine in spoštovanja družinskih vezi je namreč pri Albancih še vedno najpomembnejša in izključitev iz dedovanja koga od moških članov družine je zato nesprejemljiva. Če pa zapustnik v svoji oporoki kljub temu izrecno v celoti razdedini katerega od svojih potomcev, je taka oporoka nična in nastopi dedovanje po pravu albanskih kanunov, v skladu s katerim je svet razsodnikov, ki ga običajno sestavljajo plemenske in vaške starešine, tista avtoriteta, ki takemu dediču kot univerzalnemu zapustnikovemu nasledniku določi ustrezen dedni delež na premoženju po zapustniku.⁶⁹ Ta delež pa se ne izračuna glede na posamezne dele premoženja zapustnika, temveč glede na njegovo celotno premoženje.

3.7. Oporočno dedovanje

Bistvo oporočnega dedovanja je, da se zapustnikovo premoženje razdeli v skladu z njegovo voljo. V tem duhu večinoma vsi evropski dednopравni sistemi zapustniku načeloma omogočajo, da uredi dedovanje z oporoko, torej enostransko, po svojih osebnih željah in predstavah ter z možnostjo preklica. Ker so pravni redi oblikovani pod vplivom različnih tradicij in običajev, je omejevanje svobode oporočnega razpolaganja v različnih evropskih državah seveda različno.⁷⁰ V Sloveniji ZD v 7. členu določa, da se lahko deduje na podlagi zakona in tudi na podlagi oporoke, ki jo lahko napravi vsak, ki je sposoben za razsodjanje in je dopolnil 15 let starosti.⁷¹ Na drugi strani postavlja pravo albanskih kanunov sistem oporočnega dedovanja v povsem podrejen položaj v razmerju do kanunskega prava, saj dolgo ni priznavalo rimskopравnega pomena testamenta kot oblike razpolaganja s premoženjem *mortis causa*, še posebej ker individualna zasebna lastnina pri Albancih dolgo ni obstajala, razen v primeru ženskega *selema*. Prav tako je interes sorodstva in s tem posredno tudi interes širše družinske skupnosti omejeval zapustnika pri prostem oporočnem razpo-

⁶⁸ Glej 847. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

⁶⁹ Glej 849. člen Skenderbegovega Kanuna.

⁷⁰ S. Pavlin, nav. delo, str. 49.

⁷¹ Prvi odstavek 59. člena ZD.

laganju s premoženjem, ki bi po njegovi smrti pripadlo njegovim potomcem oziroma njegovi širši družini, saj bi bili s tem ti družinski člani kot dediči *in concreto* prikrajšani pri njihovem dednem deležu. Pri Albancih je bilo tako uveljavljeno in splošno sprejemljivo zgolj dedovanje po kogentnih določbah običajnega prava. Dednopravne listine, s katerimi je pravo albanskih kanunov izjemoma dopuščalo naklonitev premoženja, imajo bolj naravo volila kot pa testamenta, saj iz vsebine teh listin izhaja zgolj skrb zapustnika glede posmrtna razdelitve njegovega imetja, ne pa tudi postavitev dedičev v rimskopravnem pomenu oporoke.

Kanun Lekë Dukagjinija v poglavju o oporokah tako določa, da »Kanun Leke ne pozna oporoke«, ⁷² v nadaljevanju pa dopušča možnost posmrtnega razpolaganja s premoženjem, če zapustnik svoje premoženje nakloni Cerkvi. Tu gre za institut *donatio pro anima*, saj se oporočitelj lahko poslužuje oporoke zgolj v primeru, če za volilojemnika določi Cerkev, kateri je dopuščeno nakloniti vse ali le del premoženja. Kanun Lekë Dukagjinija pri tem uporablja besedno zvezo nakloniti del svojega premoženja za »svojo dušo«. ⁷³ Oporoka je pri tem lahko obremenjena s pogoji ali pa brez pogojev. Prva oblika oporoke pomeni, da oporočitelj nakloni Cerkvi del svojega premoženja s tem, da ji naloži, da slednja nekaj stori, običajno da daruje eno ali dve maši na leto za »zapustnikovo dušo« ali »duše zapustnikovih prednikov«. ⁷⁴ Bremena in pogoje pozna tudi ZD, ki v 82. členu določa, da oporočitelj lahko naloži kakšno dolžnost tistemu, ki mu zapušča kakšno korist iz zapuščine. Pogoji vežejo dediče, volilojemnike in druge osebe, ki jim je zapuščena kakšna korist iz zapuščine samo, če so ti pogoji mogoči, dovoljeni, moralni, razumljivi in niso sami s seboj v nasprotju. V nasprotnem primeru se po določbi tretjega odstavka istega člena šteje, kakor da jih ni.

Ureditev oporočnega dedovanja v Kanunu Lekë Dukagjinija je očitno kontradiktorna, saj je v devetem poglavju, kjer je urejena oporoka, v uvodu sprva zapisano, da »Kanun Leke ne pozna oporoke«, zatem pa še doda, da »če želi kdo nekaj zapustiti za »svojo dušo«, potrebuje soglasje *kushërinjve*«. V nadaljevanju v 105. členu pa jasno konkretizira kaj pomeni, če nekdo zapusti nekaj za svojo dušo: »Zapustiti nekaj za svojo dušo se razume, da se zapusti Cerkev«. V 113. členu pa zapiše, da »če tudi zapustnik (ki nima moških potomcev) ne zapusti oporoke, potem so njegovi bratranci dolžni pomisliti na »njegovo dušo«; če pa ti ne posvetijo dovolj pozornosti tej zadevi, potem preostali člani plemena in vaške starešine pri delitvi zapustnikovega premoženja določijo, kaj bodo zapustili Cerkvi. Glede na to, da je bil Shtjefen Gjeçovi misijonar fran-

⁷² Člen 105 in naslednji Kanuna Lekë Dukagjinija.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Glej a. in b. točko 106. člena Kanuna Lekë Dukagjinija.

čiškanskega redu, je z zapisom navedenih določb v Kanun Lekë Dukagjinja, s katerimi je jasno preferiral Cerkev pri delitvi zapuščine pokojnika, ki nima dedičev iz prvega dednega reda, morda želel vplivati na to, da bi se oporočno dedovanje razvijalo v smeri, da bi zapustniki s svojimi oporokami kot legatarja določali Cerkev, in sicer z utemeljitvijo, da gre vse, kar se nakloni Cerkvi, v dobro zapustnikove duše (*pro salute animae*).

3.7.1. Vrste oporok

Kot oblike veljavnih oporok ZD v tretjem poglavju našteva lastnoročno oporoko, pisno oporoko pred dvema pričama, sodno oporoko, oporoko sestavljeno v tujini (na konzularnem predstavništvu ali diplomatskem predstavništvu, na slovenski ladji), oporoko med izrednim ali vojnim stanjem, mednarodno oporoko in ustno oporoko pred dvema pričama, če zaradi izrednih razmer ni mogoče napraviti pisne oporoke. Oporočitelj lahko v oporoki na podlagi 79. člena ZD določi tudi nadomestitve – gre za *vulgarno substitucijo*, to pomeni, da določi osebo, kateri naj gre dediščina, če določeni dedič umre pred njim, če se odpove dediščini ali če postane nevreden, da bi dedoval. Oporočitelj pa ne more določiti dediča svojemu dediču in ne volilojemniku. Pri Albancih so bile holografske oporoke, torej lastnoročno napisane in podpisane, ter alografske oporoke, lastnoročno napisane in podpisane pred pričami, sorazmerno zelo redke, predvsem zaradi slabe pismenosti prebivalstva. Najbolj pogoste so bile tako ustne oporoke pred pričami. Spaić trdi, da je tako bilo tudi v BiH, kjer se pisnih oporok praktično niso posluževali, za izvršitev oporoke pa so bile običajno zadolžene tri priče.⁷⁵

4. ZAKLJUČEK

Pri analizi temeljnih značilnosti dednopravnih določb albanskega kodificiranega običajnega prava in primerjavi s slovenskim pozitivnim pravom je bilo med drugim ugotovljeno, da albanska tradicionalna družba temelji in izhaja iz velike družine, v kateri so strogo in jasno določene pravice in dolžnosti vseh njenih članov. Na to družino imata močan vpliv tradicija in običajno pravo, ki je še danes na določenih območjih, poseljenimi z Albanci, bolj spoštovano celo od postavljenega prava. Albanska tradicionalna družba je bila plemensko hierarhično strukturirana. Znotraj te družbe se kot subjekt pojavlja zgolj moški, s čimer patriarhalna shema družbe še bolj marginalizira žensko in jo na dednopravnem področju postavlja v povsem podrejeni položaj. Po pravu albanskih kanunov se mora delitev zapuščine opraviti načeloma le med moškimi agnat-

⁷⁵ V. Spaić, nav. delo, str. 140–142.

skimi sorodniki znotraj istega plemena. Sama delitev zapuščine pa mora biti enakopravna in sorazmerna, ne glede na želje, potrebe in pričakovanja moških dedičev. Pravica do dedovanja je bila namreč urejena patrilinearno, torej glede na očetov rod, saj so pri delitvi zapuščine upoštevni zgolj družinski člani po moški *agnatski* ravni ali stranski liniji, ne pa tudi družinski člani po ženski *kognatski* strani.

Kljub temu pa ženske po albanskem običajnem pravu niso bile povsem brez dednopравnih pravic. Status dedinje nepremičnega premoženja po pravu albanskih kanunov sicer pripade ženski le v skrajnem primeru, če zapustnik nima nobenih moških potomcev in če se hči takega zapustnika zavestno odloči, da konvertira v moškega oziroma postane *virgjëreshë*. Sami dednopravni postopki delitve zapuščine po pokojni zapustnici pa so bili zaradi neobstoja večjega premoženja zelo redki. Ženske v patriarhalni albanski tradicionalni družbi, kljub obstoju pravno veljavne zakonske zveze, niso imele niti pravice do dednega deleža na skupnem družinskem premoženju, temveč zgolj pravico do svojega *proprietas personalis* (njena dota, oprava ipd.), ki je bilo po njeni smrti razdeljeno v neformalnem zapuščinskem postopku.

Pri komparativni analizi določil prava albanskih kanunov z določili ZD primarno razberemo, da so v skladu z ZD ženske povsem enakopravne moškim pri dedovanju. Na podlagi ZD je tudi zapustnik lahko oseba moškega ali ženskega spola. Po pravu albanskih kanunov pa je to lahko načeloma zgolj moški, razen določenih izjem, kot sem že pojasnil. Druga izmed pomembnih razlik je tudi v tem, da na podlagi ZD ni nujno, da se dediščina prenese le na sorodnike, temveč se lahko prenese tudi na osebe, ki niso sorodniki, če zapustnik tako svojo voljo izrazi v obliki oporoke, pri čemer pa se ne sme zanemariti zakonitih dedičev, ki jim v tem primeru pripade nujni delež. Na drugi strani je bilo pri albanski tradicionalni družbi oporočno (*testatno*) dedovanje bolj izjema kot pravilo. Bolj uveljavljeno in sprejemljivo je bilo *intestatno dedovanje*. Tudi pravo albanskih kanunov oporočnemu dedovanju ne namenja veliko pozornosti. Zapustniku omogoča le, da lahko Cerkev ali drugi verski ustanovi kaj zapusti za svojo dušo ali za dušo svojega prednika, vendar pa zapustnikova volja pri testatnem dedovanju po pravu albanskih kanunov ni bila v celoti svobodna in neodvisna. Slednja je bila namreč omejena s pravico do soglasja sorodnikov, ki so prišli v poštev kot dedni upravičenci do zapuščine, zapustnik pa je to soglasje moral upoštevati, če je želel, da je njegova oporočna volja pravno obveljala. Ker zapustnikovi sorodniki običajno niso podali soglasja k oporočni naklonitvi celotnega zapustnikovega premoženja Cerkev, je razmah oporočnega dedovanja med Albanci potekal sorazmerno zelo počasi. Če namreč oporoka ni imela soglasja zapustnikovih polnoletnih dednih upravičencev, je nastopila *anulacija*, popolna razveljavitev vseh oporočnih razpolaganj zapustnika in je

bilo treba taka razpolaganja vrniti v naravi (*in natura*). Če restitucija v naravi ni bila več mogoča, je bilo treba dati drugo stvar iste protivrednosti ali pa plačati denarno protivrednost prejete stvari. Na počasen razvoj oporočnega dedovanja je vplivalo tudi šeriatsko pravo, ki se je v albanskih, predvsem ravniških pokrajinah uveljavilo s prihodom Turkov v 15. stoletju. Silajdžić naveda, da šeriatsko pravo sicer vsebuje malo določb glede oporočnega dedovanja, saj je oporočitelj, če je želel po smrti komu kaj zapustiti oziroma podariti, v praksi to obdaritev opravil neposredno že za časa svojega življenja in se oporok tako niso posluževali. Sicer pa je oporoka po šeriatskem pravu pravno veljavna in dovoljenja v omejenem obsegu zgolj v primeru, če je kot prejemnik volila naveden kateri od pokojnikovih bratrancev. Oporočitelj lahko po šeriatskem pravu z oporoko zapusti največ tretjino svojega premoženja.⁷⁶

Šele s postopno slabitvijo plemenske družbe, povečanjem števila manjših družin, postopnim pojavom osebnega premoženja tudi pri moških članih družine ter tudi s sovplivanjem Cerkve se je med Albanci začel krepiti institut in pomen oporoke, kot ga poznamo danes.

Pomembna primerjalnopravna razlika med slovensko pozitivno zakonodajo in albanskim običajnim pravom je tudi v tem, da postane zapuščina, če nima dedičev, po ZD lastnina države, po pravu albanskih kanunov pa taka zapuščina teoretično postane last drugega plemena, s katerim se je pleme, kateremu je pripadal zapustnik, ki nima dedičev, ženitveno ali vojaško povežalo ali sklenilo drugačno obliko zavezništva. Taki primeri so sicer bili zelo redki, predvsem upoštevaje dejstvo, da so bile v albanski tradicionalni družbi družine z enim ali dvema otrokoma prej velika redkost kot pravilo.

Različnost slovenske pozitivne zakonodaje in albanskega običajnega prava je zaznavna tudi v primeru razdedinjenja in dedne nevrednosti dediča. Pravo albanskih kanunov pozna namreč za razliko od ZD le institut t. i. *začasnega razdedinjenja*.⁷⁷ Univerzalno pravno nasledstvo potomcev je po pravu albanskih kanunov namreč postulat, ki ne pozna izjeme. S tem, ko je pravo albanskih kanunov uveljavilo načelo o ohranjanju premoženja v okviru agnatsko zasnovane družinske skupnosti, se je sprva utrdila formalna nujna dedna pravica, postopoma pa še neodtujljiva pravica moških članov družinske skupnosti do zapuščine. Stroge kanunske norme tako določajo, da je pravica do deleža na skupnem premoženju neodtujljiva pravica, vsak moški potomec pa univerzalni naslednik zapustnika in s tem brez izjeme pravi dedič.

⁷⁶ A. Silajdžić, nav. delo, str. 133-134.

⁷⁷ Glej 847. člen in naslednje Skenderbegovega Kanuna.

Na podlagi vsega navedenega ugotavljam, da predstavljata duhovna navezanost na tradicijo in kult prednikov pri Albancih še danes plodno podlago za nadaljnjo uporabo običajnopравnih določb. Predvsem avtoriteta prednikov je pri Albancih skozi zgodovino pogojevala ponavljajoče se oblike vedenja, načel in vrednot, ki so se postopoma okrepile in prerasle v kolektivne notranje vrednote, sorazmerno odporne proti različnim tujim vplivom. Ambivalenca do običajnopравnih norm in institucij je pri Albancih zelo izražena. Na eni strani kult avtoritete prednikov poudarja tendenco po ohranjanju kontinuitete in spoštovanju običajno pravnih norm, na drugi strani pa po našem mnenju hitre družbene, politične in ekonomske spremembe narekujejo smotrnost in smiselnost odmikanja od arhaičnega običajnega prava in naslanjanje na pozitivno pravo, ki naj bo učinkovito in pravično do posameznika ter tudi širše družbene skupnosti. Če upoštevamo dejstvo, da imata tako Albanija kot tudi Kosovo danes institucionalno vzpostavljen in dograjen celovit dednopравni in civilnopравni sistem, potem bi morala struktura družbenih odnosov po modernem pravnem naziranju temeljiti na takem pravnem sistemu, ne pa na določbah zapisanega arhaičnega običajnega prava. Vendar pa tovrstna polemika objektivno presega okvir tega članka, zato tega vprašanja nisem vsebinsko ekspliciral.

Literatura

- Kolë Ashta: At Shtjefen Gjeçovi, v: Bota e Re, št. 4/1945.
- Mehmed Begović: Karakteristike šerijatskog naslednog prava, v: Arhiv za pravne i društvene nauke, št. 1-2/1938.
- Martin Berishaj: Skrta moč bese: ženske v imaginariju albanskega tradicionalizma. Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2004.
- Nikollë Berishaj: Albansko-slovenski in slovensko-albanski slovar. Cankarjeva založba, Ljubljana 1989.
- Valtazar Bogišić: Građa o odgovorima iz razliĉnih krajeva Slovenskog Juga. Jazu, Zagreb 1874.
- Valtazar Bogišić: Pravni obiĉaji u Slovena. Unireks, Podgorica 1999.
- Alexandre Degrand: Souvenirs de la haute Albanie. H. Welter, Pariz 1901.
- Ismet Elezi: Kanuni i Laberisë: Botimet Toena, Tirana 2001.
- Shtjefen Gjeçovi: Kanuni i Lekë Dukagjinit. Shtepia Botuese Kuvendi, Skader 2001.
- Hyacinthe Hecquard: Historia dhe përshkrimi i Shqipërisë së Epërme ose i Gegërisë. Plejad, Tirana 2008.
- Frano Illia: Kanuni i Skenderbeut (mbledhë e kodifikue nga Frano Illia). La Rosa, Milot 1993.

- Julia Ivanova: Kanuni i Lekë Dukagjinit (sprovë e karakteristikave historike), v: Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria e Shkencave Shoqërore, št. 2/1960.
- Andrija Jovičević: Malesija, Naselja i poreklo stanovništva, v: Srbska kraljevska akademija, knjiga 15/1923.
- Manca Knaflič: Albanska velika družina na Kosovu. Diplomaska naloga. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor 2005.
- Mark Krasniqi: Šiptarska porodična zadruga u Kosovsko-Metohijski oblasti, v: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, št. 4-5/1959.
- Aleks Luarasi in ostali: Historia e shtetit dhe së drejtës në Shqipëri. University press Luarasi, Tirana 2007.
- Tomo P. Oraovac: Arbanaško pitanje i srpsko pravo. Prometej, Beograd 1999.
- Sabina Pavlin: Nujni dediči. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2012.
- Živojin Perić: Zadružno pravo po Građanskom zakoniku Kraljevine Srbije, IV - O postanku i prestanku zadruga. G. Kon, Beograd 1920.
- Syria Pupovci: Marrëdhënjet juridike civile në Kanunin e Lekë Dukagjinit. Enti i teksteve dhe mjeteve mësimore i Krahinës socialiste autonome të Kosovës, Priština 1971.
- Alija Silajdžić: Testament u šerijatskom pravu. Državna tiskara, Sarajevo 1941.
- Vojislav Spaić: Nasledno običajno pravo u Bosni i Hercegovini (doktorska disertacija). Pravna fakulteta, Beograd 1940.
- Ludwig Thalloczy: Kanuni i Lekës, Ilyrisch-albanische Forschungen. München, 1916.
- Thomai, Jani in ostali: Fjalor i gjuhës Shqipe. Akademia e shkencave e Shqipërisë, Tirana 2006.